

JOSEP MARIA ESQUIROL

LA RESISTÈNCIA ÍNTIMA

ASSAIG D'UNA FILOSOFIA
DE LA PROXIMITAT

BARCELONA 2015

QUADERNS CREMA

Publicat per
QUADERNS CREMA

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax. 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© 2015 by Josep Maria Esquirol Calaf
© d'aquesta edició, 2015 by Quaderns Crema, S.A.U.

Drets exclusius d'edició:
Quaderns Crema, S.A.U.

ISBN: 978-84-7727-565-7
DIPÒSIT LEGAL: B. 3894-2015

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i relligat*

PRIMERA EDICIÓ *març de 2015*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

TAULA

<i>El plat calent a taula (moment)</i>	7
I. Disgregació i resistència	9
II. Cartografia del no-res i experiència nihilista	18
<i>Cultivar l'hort (moment)</i>	35
III. Tornar a casa	38
IV. Elogi de la quotidianitat: que n'és, de senzilla, la vida	53
v. Meditació mèdica breu	75
VI. Cuidar-se sense esdevenir Narcís	88
VII. No cedir al dogmatisme de l'actualitat	110
<i>La suor subatòmica (moment)</i>	122
VIII. ¿L'oceà o el desert?	124
IX. L'essència del llenguatge com a empara	134
X. Una metafísica de l'ajuntament	159

I

DISGREGACIÓ I RESISTÈNCIA

Hi ha solituds inigualables en llur compartir. De fet, només qui és capaç de solitud pot estar de debò amb els altres. Pintades a la paret de l'habitació d'un anacoreta, en una casa força deteriorada de la ciutat italiana de Torí, es podien llegir aquestes paraules: «Qui va al desert no és un desertor». Paradoxalment, malgrat el sentit de *desertor* ('qui abandona un deure o un compromís i fuig cap a una zona deshabitada'), aquesta inscripció podia contenir tota la veritat. És obvi que, en sentit figurat, el desert no es troba només en les vastes extensions de terra àrida i escrostonada o en els mars de sorra presidits per un sol de justícia; el desert és arreu i enlloc: enmig de la ciutat, per exemple. Qui va al desert és, sobretot, un *resistent*. El coratge que li cal no és pas per expandir-se, sinó per recollir-se i, així, poder resistir la duresa de les condicions exteriors. El resistent no anhela el domini, ni la colonització, ni el poder. Vol, abans que res, no perdre's ell mateix i també, d'una manera molt especial, servir els altres. Que en cap cas es confongui amb la protesta fàcil i tòpica; la resistència sol ser discreta.

Resistir no és tan sols propi d'anacoretes o d'ermitans. Existir és, en part, *resistir*. Aleshores la resistència expressa no un mer fet circumstancial sinó una manera de ser, un moviment de l'existència humana. Ara bé, entendre així les coses implica una variació del mode habitual de fer-ho. Sempre se n'ha parlat, de «resistència», però, sobretot, de la resistència que les coses presenten davant de les intencions dels humans. Sempre—encara que abans més que

ara—la terra s’ha resistit a ser llaurada, la brutícia a ser netejada o el cim a ser conquerit. D’aquí emergeix el sentit de l’expressió bíblica: «Amb la suor del teu front...». El món no ens ho posa fàcil i, en general, tot costa. Les nostres intencions i els nostres projectes topen sovint amb la resistència que ofereix la realitat. «La dura realitat», se sol dir, i ja és un pleonasme. Doncs bé: es pot usar també la paraula *resistència* per emfatitzar no tant les dificultats que el món posa a les nostres pretensions com la fortalesa que podem tenir i aixecar davant dels processos de desintegració i de corrosió que vénen de l’entorn i àdhuc de nosaltres mateixos. És llavors quan la resistència manifesta un moviment pregó de l’èsser humà.

Que l’existir de tots nosaltres sigui un resistir es pot sostenir precisament perquè una de les cares de la realitat es deixa interpretar com a força disgregant. De fet, la pitjor de les proves a què la condició humana s’ha de sotmetre és la de la constant *disgregació de l’èsser*. Com si les forces centrífugues del no-res volguessin saber fins on l’home és capaç d’aguantar l’envestida. Tot i que alguns dels rostres enemics canvien, no és d’ara ni d’ahir que la prova és vigent, sinó de sempre, perquè és la mateixa realitat—amb el rostre del temps i la seva irreversibilitat essencial, per exemple—qui protagonitza el setge. Per això hi ha necessitat de refugi, perquè hi ha setge. Per a qui no té casa, la nit i el fred són les més ferotges de les bèsties salvatges; trets sobresortints de l’inhòspit. D’aquí que es pugui parlar de la nit i de la gelor de l’èsser, i de l’escalfor humana de la llar: «És aquí, majestat. Entreu, senyor. La tirania de la nit al ras és massa hostil per la natura humana»,¹ això és el que, en la

¹ William Shakespeare, *El rei Lear*, trad. Joan Sellent, Barcelona, Quaderns Crema, 2008, p. 111.

tragèdia shakespeariana, diu el fidel Kent al rei Lear, desorientat i desvalgut.

Existir en tant que resistir... S'entén que, d'entrada, no sigui especialment atractiu explicar les coses d'aquesta manera, sobretot si es compara amb l'enlluernadora i extensa herència que ha deixat l'existencialisme en parlar de l'home com a projecte. Si el gust determinés la veritat, no costa gaire d'endevinar què passaria en la tria davant d'aquestes dues afirmacions: «Existir és projectar-se» i «Existir és resistir». Mentre que la idea de projecte incorpora un sentit de construcció, de llibertat i àdhuc d'aventura, a primer cop d'ull, la de resistència té connotacions de passivitat, d'immobilisme i fins i tot de misèria. Tot i això, el contrast entre el «projecte» i la figura de la resistència s'ha de perfil·lar bé, perquè, tot i els aspectes oposats, els comuns—com l'afirmació del subjecte i la idea de responsabilitat—són encara de més pes. De ben segur, la tesi que existir és resistir no té el seu oposat en Sartre, sinó en *succedanis* amb el posat de consellers psicològics que de manera ininterrompuda i banal repeteixen la fórmula: «Viure és realitzar-se». L'ambient social, ben amarat d'aquesta terminologia, dista de vehicular la interpretació sartriana, i juga amb la idea de trobar el camí personal i particular cap a la felicitat (entesa sovint com un assoliment, és a dir, com a èxit). Però no paga la pena d'entretenir-s'hi gaire, aquí, perquè ni tan sols es tracta de la bona sofística—aquella de la qual sempre es pot aprendre—, sinó de sofística sobrera, en què allò que és deplorable no ve de la retòrica sinó de la mediocritat.

Existir en tant que resistir... L'accent no està posat en la realització expansiva, sinó en el recolliment i, per exemple, en el discerniment que des del resguard esdevé possible. El silenci de qui es recull és un silenci *metodològic*—literalment, 'd'un camí'—que busca «veure-hi» millor. Af-

nar els sentits, bàsicament obrir-los; estar en vigília; fer com si els ulls fossin les orelles i les orelles els ulls: ¿S'hi podria veure, en això, una actitud estèril, inferior a les il·lusions de l'autorealització?

Si la resistència ho és sobretot davant de la disgregació, caldrà analitzar la naturalesa específica d'algunes de les forces entròpiques més decisives en la nostra situació (una es diu *nihilisme*, tal vegada la més rellevant) i caldrà veure també les formes i els motius que permeten resistir; perseverar en la posició adoptada o, com es diu vulgarment, «aguantar el tipus». Aquí és on, per exemple, apareix amb tota la seva intensitat l'experiència de la *casa*, ara ja no tan sols com a resguard davant del fred atmosfèric, sinó també com a refugi davant de la gelor metafísica. La separació dins-fora determinada per les parets i per la teulada, a més de ser relativa, no suposa ni tancament, ni aïllament, sinó, ben al contrari, la condició de possibilitat de la sortida. ¿Com es podrà coronar el cim de la muntanya més alta sense fer nit a la tenda o al refugi? Per això hem assenyalat que la resistència com a recolliment no s'oposa a la idea de projecte; més aviat, des d'aquest punt de vista, es revela com la seva condició de possibilitat. Hi ha, en canvi, una reclusió i un aïllament del tot estèrils, que no porten enlloc, com els de Roquentin, el protagonista de *La nàusea*: «Jo visc sol, completament sol. No parlo amb ningú, mai; no rebo res, no dono res».² Ni rebre ni donar, això sí que és tancament, i és als antípodes del resistent, el qual sempre para l'orella, per quan hagi d'arribar la paraula amiga, i el seu pensar generós es vincula a l'acció compromesa. Resistència no és *immunologia* (per això no ens avenim amb Sloterdijk).

² Jean-Paul Sartre, *La nàusea*, trad. Ramon Xuriguera, Barcelona, Proa, 1976, p. 21.

Per motius més que evidents, interpretar l'existència com a resistència no pot passar per alt la significació política d'aquest concepte. La resistència s'entén, col·loquialment, com a fenomen polític consistent en la reacció d'oposició d'un petit grup al domini imposat per una ocupació o per un govern de caire totalitari. Un exemple notori que a tots ens ve a la memòria és el de la resistència que sorgeix en diversos països europeus a conseqüència de l'ocupació nazi durant la Segona Guerra Mundial. Es tracta, efectivament, d'una reacció, d'una acció en forma de reacció, d'una defensa més que no pas d'una ofensiva. En el cas de l'ocupació europea, la resistència no s'organitzava per defensar només un país o un territori, sinó també una manera de viure i uns règims democràtics enfront de la ideologia totalitària. Una altra característica que ja de bon començament paga la pena subratllar és que la resistència política sol ser un fenomen espontani que sorgeix des de la base i que és fruit de la presa de consciència d'allò que de debò està en joc. Adonar-se'n no porta a la recerca d'una «sortida» o d'una «salvació» individual, sinó d'una de comunitària, de social. Per això el resistent no només ni prioritàriament mira per ell. Aquests són, doncs, els elements de la resistència política: consciència, voluntat i coratge, i intel·ligència estratègica per autoorganitzar-se i per perseverar malgrat la persecució a què de manera sistemàtica i inevitable els implicats es veuran sotmesos.

¿Oï que, també en aquest registre polític, el grup resistent percep el poder il·legítim com una força dissolvent, com una foscor imposada que pretén empassar-se allò que valia la pena? Per això resistir davant de tiranies i de totalitarismes és resistir davant de la disgregació. Perquè, malgrat les aparences, aquests règims no *articulen* els moviments de la vida política, no teixeixen el tapís de la societat, sinó que homogeneïtzen i forcen un tot aparent i fals.

El resistent és capaç de renunciar a comoditats i a possessions; fins i tot, en l'extrem, és capaç de sacrificar-se. En qualsevol cas, allò que compta són totes les modalitats i les intensitats distintes de renúncia i de despreniment. Qui és capaç de renunciar d'aquesta manera és perquè sap—i experimenta—que «viure bé» no ho és tot; creu en alguna cosa i, per això mateix, no és nihilista. I la seva renúncia no cerca la glòria, ni tan sols el reconeixement dels altres; la seva posició no s'exhibeix com un estendard; no esdevé l'embalum de res ni s'usa per a cap mena d'ostentació. La resistència tendeix més a la reserva que a l'aparença cridanera, llevat que, eventualment, pugui ser el camí idoni per a alguna mena d'acció estratègica.

La fortalesa del resistent prové del seu ésser més pregon. Allò que ja era s'expressa ara com a resistència. Queda reflectit en la manera col·loquial de parlar: «És un resistent». No és solament que «*faci de* resistent»; es tracta d'alguna cosa que va més enllà de la circumstància i descobreix l'ésser propi d'algú. Passa, això sí, que determinats contextos són més proclius a fer emergir aquesta pregonesa i que el resistent es reveli com a tal. Per això, si bé és cert que de vegades hi ha una elecció que porta cap a la resistència, en d'altres el resistent simplement «s'hi troba» sense haver-ho decidit; es troba allà on en el fons ja hi era.

«Estem mancats de resistència al present», deia Deleuze. I tenia raó. Proposem, però, parlar de resistència a l'*actualitat*; d'aquesta actualitat que s'imposa i se'ns imposa, i que ho concentra tot: les disgregacions del moment i la fatalitat del futur. Davant d'això, el resistent mira de *no cedir*. Com que la partida es juga ara i aquí, no s'hi val a ajornar res. Posposar és dimitir: tal vegada, després, el que s'ha perdut ja no es podrà recuperar de cap manera, o l'oportunitat s'haurà esvaït i la possibilitat de l'impossible serà ja la

seva definitiva impossibilitat (bàsicament perquè ningú ho tindrà al cap, ningú ho somiarà). Memòria i imaginació (el treball de les idees) són les millors armes del resistent. I el somni, sí; però no l'al·lucinació. La imaginació i el somni són força de canvi i de vida, mentre que l'al·lucinació porta a la paràlisi, perquè hi ha una degradació de la percepció que fa que es tingui per real allò que no ho és: des d'aquest moment, allò que passa al món no és coherent amb allò que faig o que veig, i d'aquí l'entumiment. Però la confusió no és tan sols de fora, sinó que inclou l'individu mateix, de manera que la paràlisi no tan sols ve d'un món confús sinó també d'un «interior» igualment confús. No pas debades, una consigna urgent per a la resistència d'avui és la de no deixar-se endur per la confusió.

Tota resistència, i tota resistència a l'actualitat, és portadora, doncs, d'una esperança, de terme pretesament conegut o gairebé inexpressable. En qualsevol cas, s'és resistent i s'espera que la resistència no sigui en va, encara que el seu èxit no s'hagi de mesurar forçosament amb els paràmetres usuals. Tal vegada la derrota serà o semblarà definitiva; tot i això, el fet de mantenir viva la flama té sentit. El resistent sap que, passi el que passi, la seva acció no és absurda ni estèril; confia en la seva fecunditat encara que n'ignori el quan i el com de la germinació. Només sap que la preparació es fa des dels marges, lateralment.

¿Resistència íntima? No hi ha resistència sense modèstia i generositat. Per això, la presumpció i l'egoisme en certifiquen l'absència. Narcís no és un resistent. Cal subratllar això per mirar d'introduir sense equívocs la idea de «resistència íntima». *Íntima* no en tant que interior sinó en tant que propera, pròxima, i també en tant que central, nuclear, del *si mateix*. La resistència íntima s'assembla a l'elèctrica en el fet que, paradoxalment, en resistir al pas del corrent,

ofereix llum i escalfor als de la vora. Llum que il·lumina el camí propi i fa de fanal per als altres, guiant sense enlluernar. No pas llum que ens revela els valors suprems en el cel de la veritat, ni el sentit ocult del món, ans llum de camí, que, protegint-nos de la nit severa, ens aclareix, ens fa avinents les coses properes i ens conforta.

Íntim, doncs, ho assimilem a pròxim i a nuclear. El «diàleg interior» que sóc, l'amic, el plat a taula, la casa... són elements d'una *filosofia de la proximitat*, que no té en la llunyania el seu oposat, sinó en l'abstracció desconnectada de la vida. D'alguna manera, el que és llunyà també pot ser proper, mentre que, en canvi, és artificiós parlar, per exemple, d'apropar-se al flux impersonal de la informació o als corrents d'un camp magnètic. La significació del bosc, de la muntanya o dels soterranis en la resistència política, la té la proximitat en la resistència «antropològica». La filosofia de la proximitat, tot i que no s'hi redueix, porta a una certa reivindicació de la quotidianitat i, per tant, a una revisió de l'equiparació feta sovint entre quotidianitat i inautenticitat. Per mitjà de la proximitat també es fa evident el lligam entre resistència i cura. Des de la socràtica cura de l'ànima fins a la cura heideggeriana a *Ésser i temps* i la cura de les ètiques més recents sempre s'ha sabut perfectament que l'existència està exposada a la disgregació. Si no fos així, ¿per què caldria tenir cura de res? I la cura s'adreça, precisament, al que és proper.

De manera que la idea de la resistència permet desenvolupar una reflexió en un doble registre que es pot anar entrecreuant contínuament. D'una banda, una filosofia de la proximitat que posa atenció, com ja hem assenyalat, en l'altre—l'amic, el company, el fill—, l'aire que es respira, els aliments, la casa, l'habitació, el tros de cel que es veu des de la finestra, la feina, la quotidianitat..., així com en les articula-

cions del si mateix (memòria, sentiment, esperança...). Capes d'intimitat, articulacions complexes i variables que són recer íntim, resistència íntima; una resistència que no ha de menester ni forrellats per a les portes ni armes de foc per a les escaramusses. I, d'altra banda, la reflexió a través del fil conductor de la resistència esdevé una hermenèutica del *sentit* de la vida; un intent de comprensió del rerefons de l'existència humana. D'aquí la reflexió sobre el nihilisme, l'absurd i el sentit.

L'articulació d'ambdós discursos, tot i que de vegades pot tenir dificultats, permet, però, la contínua translació del nivell més teòric al més plàstic i existencial. El nihilisme, per exemple, adquireix el semblant d'intempèrie, i qui n'és afectat precisament per això cerca protecció. El recolliment, el recer i la identificació en tot allò que és proper fan funció d'emparament davant dels factors dissolvents i erosionadors més bàsics (la intempèrie de l'existència, el pas del temps, la malaltia i l'envelliment...) i dels de caràcter social, més variables històricament (processos de domini, de violència, de massificació, de banalització...). Per això la resistència social s'articula amb la resistència «ontològica».

Els fronts de la resistència porten també d'un nivell a l'altre, de vegades sense solució de continuïtat. El resistent es resisteix a l'acomentament massiu. El resistent es resisteix al domini i a la victòria de l'egoisme, a la indiferència, a l'imperi de l'actualitat i a la ceguesa del destí, a la retòrica sense paraula, a l'absurd, al mal i a la injustícia.

Qui va al desert no és un desertor. Qui fa d'ermità, tot i que viu a l'erm, no és en absolut estèril. La vida pot ser perfectament fecunda des de la marginalitat, perquè allò que compta és la possibilitat de ser inici; que cadascú sigui inici. Només gràcies a no cedir ni un pas es pot mantenir l'esperança de sentit i obrir, enmig de l'enorme confusió i de les múltiples lenificacions, la clariana de la pau.